

Språkprøver

Språkprøvene er små forteljingar skrivne på Vennesla-dialekt slik folk i Nesane tala målet sitt i 1940- og 1950-åra. Eg nyttar såleis same «normen» som då eg skreiv 'døma' i ordlista. Forteljingane har vore prenta før, dei fleste i årsskrifta til Vennesla Historielag. Me er to om bidraga her: Olav og Trygve Jortveit.

Å kneipe

Av Trygve Jortveit

I romjula og heilt fram te tyveneda jul jekk me julebukk, håppa på sji, jekk på juletefeste ellår kneipa. Å kneipe va å springe barbeint i snøen. Somti sprang me barbeint heilt frå Revehåla opp Buveien te Vareheiveien, ront mæ Røllænn og heim, ein tur på ein kjilometår, skoll' æ tru.

Åore 'kneipe' fant æ allri ud a. Æ måtte faktisk bli årntli sjug færr å finne ud a de. De va fösst hær sist vintår då æ kåmm heim frå Eiken Rekonvalesentheim at æ fant ud a de. Då fekk æ lånt ein heil hau mæ lægebøge – helst bøge om naturmedesin og alternativ lægekonst. I éi a dei bøgane las æ om Fadår Sebastian Kneipp frå Baiåren som lefte frå 1821 te 1897. Han va ein ståor talsmann færr de dei i lægekonsten kalle færr hydroterapi dær vann bli betrakta som et værdifollt terapautisk middel. Kneipp udfærma «kneipkuren» dær blant ant de å gå barbeint i snøen jekk inn.

Så då fant æ allså ud noe æ hadde gronna på længe. Så fant æ au ud de at dei gamle i Nesane visste meir om lægekonst enn de å drikke salviete og varm mjælk og hånning nå me hadde blitt færrkjølte a kneipinga.

Då æ skar mæ på abærkspaen

Av Trygve Jortveit

De ståo tåo betångstålpe på vær sie a porten te Vennesla skule då æ jekk dær. Då æ våren 1950 jekk mellom dessa stålpane ette min siste skuleda på dæn skulen, va æ gla. Gla fårr å vere færi mæ skulen og gla fårr å få ei fårandring. Salmeværs, bibelsåge, lannkunne, reining, naturkunne og ei lang række mæ stile lå bag mæ. Nå va tia kåmmen te no' nytt.

Udenfårr porten møtt' æ Tellef Voreland mæ lastebilen sin. Han ståppa og ville ha mæ mæ på saga fårr å lesse huneve. Æ håppa inn mæ sia hans og blei mæ. – Kåm heim sånn i fæmtia-. Mamma blei visst noe fårstøkt då æ kasta skuleveska innøve kjykkengålve og sa noe som allti he blitt huska i famelien: «Allri meir skule!».

Sommåren jekk fært. Æ va mæ min onkel på tømarmåling og jalp 'an ellårs mæ gårsarbei på Honnemyr.

Seinhøstes ville onkel ha mæ mæ på lastehågging. Han jalp mæ mæ innkjøb a nødvændi værktøy så som øks, bøylesag, bryne og fil. – Abærkspa, svans – og klave te å måle treane mæ, lånte onkel mæ. Innkjøbane jåore me hos Søren på Landhandelen.

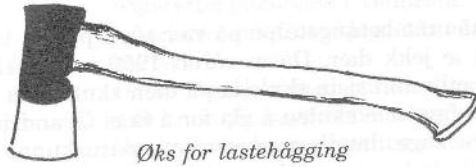
Onkel hadde tatt på sæ fleire hågste dæn vintåren. Dæn fysste va fårr Trygve Vigsnes i hanses skaustykke ude mæ Ålefjærkleivane. Me starta heilt nere mæ Kilane – lige innenfårr Oskar Hansens hus. Isen hadde lagt sæ på Kilen. Et tont snølag va dær au.

Fårr å vise mæ dei mest vanlie arbeisoperasjåonane som hørte te lastehågginga, valte onkel sæ ud ei lida gran mæ iskanten.

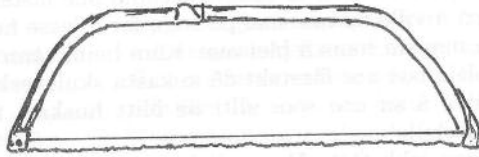
Fysst brugte me øks te å skave bårken a dæn nedårste delen a tree. Så sa 'an de va vikti å få tree ner på rætt plass så de ikkje skada andre tre i falle, og så de blei lett fårr åss å hænte ståkken mæ hesten. Blei tree ligganes abægeli te, så sinka de åss i arbeie.

På dæn sia me ville ha tree te å dette, hågde me et styvesnei. Så la æ mæ på kne og sagte tree mæ svansen frå måodsatt sie a styvesneie. Då saga nærma sæ styvesneie, måtte æ vere fårsikti så æ ikkje kåm onne tree då de datt. – «Som regel kan du reise dæ opp og skjyve på tree mæ abærkspaen nå dær æ lide igjen å sage, – ellår du kan slå ein bløy i sagskåra så tree halle rækti vei», sa onkel. Æ slåo i ein bløy som onkel hadde hågd te a tørr eigeve. De heile jekk fint. Tree halla sæ te rækti sie, datt og lanna på isen så snøen føyg te siane.

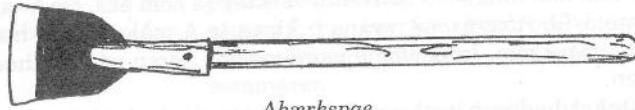
Ettepå viste onkel mæ håssen æ skolle karte tree uden å hågge mæ sjæl. Så måtte bårken a. Tree skolle bærkes.. Te de brugte me abærkspaen. Onkel instruerte mæ litt i brugen a dæn. Æ måtte få årntli sving på dæn så arbeie ikkje blei fårr tongt. Så mått' 'an vere skarp. «Et godt værktøy jårr hale arbeie» hadde onkel sagt te mæ ein da då æ jalp 'an mæ å slibe øksane og abærkspane. Og de lært' æ fært.

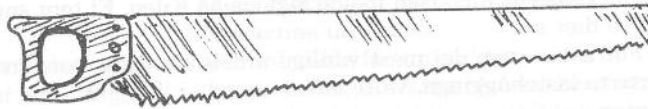
Øks for lastehøgging

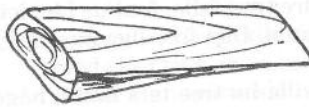
Bøylesag

Abærkspæ

Svans

Bløy

Ulike reiskapar til lastehøgging i gamle dagar.

De jekk greitt mæ de fyste tree, så onkel slapp mæ fårt te aleine.

Ette none daes høgst va me kåmmen langt oppe i dalen – heilt innenfårr Sofie Høiland ellår Amerikanårkjærringa, som ho blei kalt. Då me høgde dær, setta me sykklane våre innenfårr huse hosses og jekk inn dærifrå. Huse lå sånn midt i Ålefjærkleivane.

De va dær i dalen, innfårbi Amerikanårkjærringas hus at æ skar mæ på abærkspæen. Æ lå og skar ner ei svær gran mæ svansen De va så tongt et arbei at æ allti måtte kvile litt innimellom. Ide æ tåo armen ner fårr å støtte mæ på marka, sneidde innsia a hånnedde måod eggen på abærkspæen som lå dær. Æ fekk et årtli kott lige mæ pulsåra. Blåoe rant. Onkel reiv a noe a ein arm på sjurta si og bant stramt ront øvearmen min. Så bant han noe ront dær æ hadde skåre mæ au. Mæn blåoe rant alivæll.

Me sprang ner te sykklane og sykla så fært me kunne opp te dåktår Olav Eike-land mæ Barselbekken. «De va sstytgt, Trygve», sa Olav og lesa på eigelannsk. «Mæn de kunne ha vore adsjilli værre hadde kotte gått jybåre».

Olav sydde og lappa såre fint isammen, minnes æ. Nå sidde æ bare ijænn mæ et ar og et minne. De værste mæ de heile tykt' æ va at æ måtte vere heime frå skauen i mange dae ettepå. Ikkje mått' æ håppe på sji hellår på ei stonn.

Nå henge abærkspaen sammen mæ svansen på veggen i veskjule. Sia dæn gånga dær oppe i Ålefjærkleivane he æ allri skåre mæ på 'an. Mæn hær i færrie vege hållt æ på å få 'an i haue. Og då tænkte æ at de va på tie å få skreve dænna stobben... – Mæns æ kunne.

Å hænte sagelspon

Av Trygve Jortveit

(Denne artikkelen er eit tidsbilde frå dagliglivet i Nesane i 1940-årane. Den kan gjerne leses sammen med artikkelen «Sjølberging i ei krigstid» som sto i historielagets årsskrift 1990).

Då æ va liden og budde i Revehåla, blei me bannane titt belæmra mæ å hænte sagelspon te kjyran. A de de va krig då, så va dær flust mæ kjyr i Nesane. Mest alle hadde ei kjyr ellår tåo, tykt' æ.

Sagelsponen brukte me te å strø mæ i fjøse. Jekk me tåme færr spon om våren, hænte de at me såbte sammen bøsse som lå ijænn på løegålve. Så strødde me mæ de.

Pappa hadde spigra sammen ein egen bingge i fjøsganga te sagelsponen. Sagelsponen hænta me på Grovansaga. Som regel rådde me frå Revia opp fjåoren te saga. Va dær ståor vannføring i elva ellår dær lå is, så brugte me å gå på veien. Då brugte me handkjærre te å ha sekkane på.

Nå dær va bitte syn spon ijænn i bingen, så visste æ at Pappa snart ga mæ besjeen: «I måra må du te saga færr å hænte spon». De va ein heljeli stri tur å råo te saga, så æ likte lide å vere aleine. De va betrakteli bær å vere tåo. Så då æ fekk besje om å hænte sagelspon, tåo æ floksens beinveien jænnom håle i jære mæ låvebruna opp te Henry, naboen min, færr å spør om ikkje han au kunne hænte spon. Henry og dei hadde au kjyr, og Henry og mæ va jamgamle. Ette litt akkedering mæ Oskar, far te Henry, så kåm me som regel te at Henry skolle hænte spon te dei i deiårs fladpråm mæns æ skolle ta eiga vår. Om me då fekk måodvinn på heimturen, så kunne me henge ein båd på slæb og råo sammen i dæn andre. De va allti lettast å vere tåo te å råo båden i måodvinn.

«Me starte nå mamma og dei he målka kjyran», sa Henry.

«Ja, åsså te me mæ åss fisketøym åsså fiske me litt på flådane», la 'an te.

De va greitt.

«Et gammelt bilde tatt mæ Pyttane på Drivenesøyna. På bilde ser dykken Anders og Åse i Støa mæ bannane. På andre sia a elva ser dykken saga på Grovane dær me hænta sagelspon. Bilde æ tatt a Arne Andersen i Støa.

Mamma og Netta, måor te Henry, målka sånn i hal syv tia. Så dei måtte vekke åss fårr at me skolle kåmme agåre i betiss. Me smørte mæ åss et par bede. Så fekk me litt nysilt mælk mæ åss i vær vår lida flaske. De heile la me i ein papir-påse.

Sekkane æ skolle ha sponen i, lå allti færi i fjøsganga. Mæ vær vårt fang mæ sekke stegte me agåre te vær vår bådstø. Me hadde båden vår i øvre ænnen a Revia, mæns Henry og dei hadde bådstø sammen mæ Kristian Fjellestad og Lars Jortveit litt længår oppe.

Turen opp strøymen te Nesådden va allti tong å råo. Så tili på mårraen va dær au jønne last ijænn i elva så me måtte råo litt slalom mellom ståkkane. Flødårane pleide å sleppe lasta frå ein ringbom mæ Nesådden sånn i sekstia på mårraen. Nå på dønnæ tia dreiv dei og rænska strænnane fårr last som hadde hængt sæ fast på veien ner te Honsfåss. På sin vante og råolie måde hånterte dei båsshagane sine og støyda lasta ud i strøymen ijænn.

Mæ Nesådden måtte me heilt innonne fjelle fårr å kåmme fårbi bommane. Me kjente vær steinen og kåm lettvent fårbi, – bare ikkje vannføringa va fårr låg!

Va dær lide vinn, jekk turen opp fjåoren greitt. Mæ Støa hadde me allti litt probleme mæ å kåmme fårbi bommane. Fysst va de mæ Breibommen. Hær hadde dei ein ænkel bom mellom breibommen og lann. Dæn måtte me øve. Fløyd ‘an høgt i vanne, måtte me råo bådane så langt me konn opp på bommen. Så måtte me baske mæ å få skjøve bomståkken onne båden.

Lige mæ Støa måtte me jænnom bomlee, dær dei rådde jænnom mæ færja fø-

I eiga me brugte då me hænta sagelspon. Hær æ me innfærrbi bommen i Revia. Framme sidde Mangård Birkeland. Så sidde æ mæ årane – og så kjæme Odbjørg Jensen, Henry Jakobsen og Kai Jensen. Bildet æ tatt a mi søstær Olga den 23. juli 1944.

ritia. Lee va jønne stængt, mæn lett å kåmme færbu. Lå dær skjelelast langt opp-øve i fjåoren, måtte me prøve å råo på innsia a lannbommen opp te Kvennevolan. De hænte sjella.

Frå Støa rådde me øve te Ulsommåren og opp te Hestholmene og Drivenes-øyna. Va vøre fint, så kunne me bade dær. Me bada helst i Pyttane som ligge på øya rætt øve færr saga. Vanne va pisslonka dær om sommåren. Å dæ hå godt me ligte å bade dær. Åsså så hærlu de va å bade splittårs nagen. Uden ein trå. Då kunne me så lett kjenne prikkane frå vannlappane nå dei vildra ront i de gromsa vanne og traff både fua og tissemennane som va skrompa adskilli dær nere i gromse.

Mæn me skolle ju te Stabben og hænte sagelspon. Me kalte Jens Einstabland, som va disponænt på saga, færr Stabben. Me hadde ein viss respekt færr han. Færr han så allti ette åss nå me dreiv og krabba onne saga. Dær va farli å vere, sa ‘an. Og i bonn og gronn hadd’ ‘an rætt. Færr de vrimla a reime og reimskjeve dær. Åsså kvein de så sabla i sagblae nå de skar sæ jænnom stækken som lå på bænken dær oppe.

Me vrimla ront alt på saga nå me føstens va dær. Håppa i sagelsponhauane og prata mæ Spetland og dei andre som arbeidde dær. Mæn me måtte ju fylle sekkanen au. De va none beiskelie sekke me hadde i dæn tia. Då me hadde fylt dei mæ spon, så tykt’ æ dei va større enn åss. Ja, de va værre å hålle ront dei enn de va å hålle ront dæn kjokke kjærringa æ dansa reinlændår mæ hær i vintår. Me måtte

legge båor frå lann og ud i bådane. Så velta me sekkane nerøve og ud på båorane.

De va vanskeli å rive sæ laus frå saga ijænn. Me hadde allti så løst på å få mæ åss none båorbede te å lage hytte mæ og sånn. Mæn så va de så flaut å spør om me fekk låv å ta none. Dykke skolle bare vede hå frista me va te å ta none stav frå lagane som ståo mæ elva dær og jøyme dei onne sekkane i båden. De dråo i alle rætninge i åss, husk' æ. Somti vant Ola på Vareheia som va søndaskulelæråren vår, og somti vant Dæn vonne mannen.

Då bådane va fylt mæ sekke og none båorbede, så bant me bådane sammen sie om sie og kasta låss. Me sørga fårr å få bådane langt ud i strøymen så me konne drive fært vekk mæ båorbedane me hadde ståle. Mæn, mæn.... Me velta åss fært øve ænne på sekkane og koste åss mæ bedane og mælkeflaskane me hadde mæ åss, mæns me fløyd udfårbi Eigelandsåna, Ståorevåll, Jeidestien, Karl Bårdsen, Brænnevinsdalen og Jens på Tuden som ståo nere mæ elva og samla bråd te vintåren.

Vår siesta varte te me kåm udenfårr Kvennevollan. Då dreiv me ikkje længår, og samvittiheden fårr båorbedane va bessna. Me måtte ta årane fatt. De va et sled, kan dykken tru. Me sleid åss fårbi Støa og bommane dær før me kvilte. Kvilen tåo me jønne på flådane mellom Støa og Kalvehagen, rætt nerenfårr Lineskjule dær.

Åh, me va farte te å dra fram tøyne og beide då. Tøymane va lagt a ræningstrå mamma hadde barka fårr åss. Litt sen hadde me au, åsså Mustads kråge nommar fire. Dei va best og kåsta ett øre stykke hos Andres Gonnårsen.

Me fant vær vårt håll å pilke i. I håb om at dær va ei træskåosjebbe onne flådane, trædd' æ på ein gærslamp – ein rækti ståor ein. Mæn dei ståore sjebbane va allti så fårsiktie. Dei skolle lissom bare hæn og snuse på beiden, tykt' æ. Og skolle dei åbne monnen og ta beiden, så tykt' æ dei bare spytta han ud ijænn – omtrænt som de va skråtobakk me hadde jett dei. Auren va møe villåre te å bide. Dæn tåo jønne fart nå 'an skolle ta beiden. Plutseli så hång 'an bare dær. Og me dråo opp. Dæn eine ette dæn andre. Somti fekk me ein heil bråde.

«Dø å snyde. Hær æ ein ål», viska Henry.

Ålane va sjeje, så me måtte vere stille nå dei kåm krælanes på bonnen. Æ lista mæ hæn te Henry og la mæ te å se i håle mæ sia a 'an. Ål va de måoroaste me visste å fiske. Ålane krælte allti længe ront beiden før dei tåo 'an i kjeften og slugt' 'an.

Ålen tåo beiden! «Nå hæng' 'an», sa Henry og dråo te.

Mæ vante fingre tåo me åletage på 'an og skar ett kott øve halsen og ett rætt øve halefinnen mæ tållekniven. Då va 'an færi.

Mæn me måtte ju heim. Me hadd' ikkje klåkke mæ åss. Mæn 'o måtte vere langt øve fire, fårr de hadde blåst på Honsfåss fårr længe sia. Me tåo årane fatt ijænn og rådde ud langs flådane – forbi Kalvehagen, Kulebærge, Nesegrøvane og Nesådden. Dærifrå og ner te åss va de bare å kvile på årane og styre bådane in te bådståne. Me sprang heim og hænta Pappa. Ræsten greidde han opp i.

Henrys og min jåbb va jårt. Sagelsponen va heime.

Hallovei!

Av Trygve Jortveit

(Denne artikkelen er soga om ein liten skibakke i Nesane som blei øydelagd av industriherrane på Hunsfos tidlig i femtiåra. Min arbeidstittel var «Vålltekten måod Røllæn».

«Hallovei!», råbte me allti nå me ståo på tåppen a Røllænsbakken og skolle sette udfårr. «Hallovei!» – Då de va råbt «hallovei» oppe i bakken, måtte alle flytte sæ. «Hallovei» va et klart varsel te dei som ståo nere i bakken om at nå kåm dær none ner åvarænne.

Dær æ så mange åor og uttrykk som fårrsvinne, tykk' æ, åor og uttrykk me brugte som små. Væll, de æ væl tia som æ slig. Møe fårrandre sæ. Mæn *du å da* hå måoro de æ nå gamle ting dokke opp i jærnen min – ikkje bare åor og sånn, mæn opplevelse me hadde som små i Nesane. Då kan æ 'kje *dy mæ*. Æ må skrive de ner, – *dure i vei* og få de ner på papire.

Se nå bare hær om daen. Æ lå på kne frammenfårr ein bufé min bestefar, Tønnes Midlødi, he lagt. I ei skoffe mellom gamle papire og bilde fant æ ei gammel båg, ein protokåll så å seie, mæ notate æ jåore frå årane ront 1950. Æ va då i ein allår a 12-15 år. Mellom notatane va resultat og premieliste frå fleire håpprænn i Røllænsbakken ellår bare «Røllæn», som me sa.

Røllænsbakken lå i Røllend, innmæ stikkveien mellom Neseveien og Ståorveien, som me kalte dæn. Dænnæ stikkveien som me kalte Røllænsveien, va ein a dei tåo kjærveiane frå Moseid (dæn andre jekk øve Nesbakken). Dei på Moseid rådde øve te Nesodden og jekk dærifrå opp Nesane og øve Røllend te håvedveien. Krysse mellom håvedveien og Røllænsveien heide Krossen, – og jåore som ligge lige øst fårr krysse heide Kvarsteinsmyra. Dær æ et sagn om håssen myra fekk de navne:

De hadde sæ slig at ein mann som budde yddårst i Vennessla, på Kvarstein, og ein som budde øvårst i Vennessla, på Åmdal, blei enie om å starte då såola ståo opp og gå i mødes mæ verandre. Dær dei møttes, «skolle Vennessla deles», heide de. Nå ligge Åmdal høgåre enn Kvarstein, så såola kjæme tiliåre opp dær. Dærfårr fekk åmdalsmannen starta noe tiliåre enn kvarsteinsmannen. Dei møttes i nåorænnen a myra mæ Krossen, – og myra fekk navne Kvarsteinsmyra a de dæn lå på kvarsteinsia. – Ser en på et kart øve Vennessla, så ser en godt at åmdalsmannen jekk møe længår enn kvarsteinsmannen, fårr dær æ møe længår frå Åmdal og ner te Kvarsteinsmyra enn frå Kvarstein og opp.

Væll, æ blei siddanes dær på gålve å drøyme mæ vekk øve notatane i dæn gamle protokållen....

Brått ståo æ i Røllæn, på tåppen a dæn lille bakken som dei ellre gudane hadde lagt te åss smårålloge:

– Kneane skjelve. Mæ ein rask bevegelse tørk' æ vekk dråben onne nasa. Snø-

Håppårane i Røllønn ein ettermidda i 1951.

klompane på våttane dingle nærvøst ide æ råbe «Hallovei!». Æ æ i farten – ud på håppe...

Udi lofta skjere sjiane rætt te vørs. Ide fua te bakken, skjere bagænnen a sjiane ner i de lause onnarænne. Jybt ner. Tyngdekrafta jårr ræsten.

– Æ pele sammen ræstane a sjiane. Nå vil æ heim! – Jænge fårbi Olga og Kristians hus og ud på Neseveien. «Næh, mæn æ d’ikkje Trygve?» seie Olga då ‘o fære sett mæ jænnom kjykkenglase då æ kjæme roslanes jænnom tuna. – I dæn eine hånna ber’ æ none sjistobbe – som æ færr vetre å reine – i dæn andre et halt sji mæ hælkappe og tåreim. Alt godt hålt fast a kalle hænne i klompevåtte. Dråbane onne nasa slære sæ sammen mæ tårane. Rænne nerøve. Æ strigrine!

Sjiane æ brakk, hadde æ fått te jul a ellste bråoren min Dei va lagt på Loland. Dei lagte sji dær. På ein sjifabrikk, ette de æ kan minnes. Sjiane mine va lagt a fåore, så kranane rætta sæ fært ud. Askesji va noe me drøymte om.

Æ konne vere omtrænt 5 år då dettæ hænte. Allså i 1942 ellår no’ sånn. Som bånna mærka me godt at Røllæn hadde vore jamt i brug før åss. Ja, langt tebage i tia. Dei gamle kåm allti bårt og så på åss. Dei sprægaste a dei va au mæ og håppa. Æ minnes godt hå måoro de va nå Kristian Fjellestad kåm mæ håppsiane og va mæ. Dei gamle som tykte dei ikkje konne håppe meir, stelte mæ bakken, heiv på snø og jamna dæn. På søndas ettemidda konne me vere ei heil dræft mæ onge og våksne i bakken. Oppte 20-30 stykke, minst.

De fysste rænne i Røllæn blei visstnåkk hålt i 1894. De færtelæ at dei fysst hadde langrænn, dær blant andre Jens Bakken va mæ. Ettepå va de håpprænn dær ein kar dei kalte færr Tor Telemarking, vant. Længste håppe va på 8 metår. Blant premievinnårane va Ole O. Birkeland. Han va dæn einaste som ikkje «heiste» i

Trygve.

Dagfinn.

lofta. Kristian Taraldsen, far te Kristian Taraldsen på Moseidmonen, kunne godt huske de rønne, får han va dær og så på. Han va 8 år då.

I dæn tia hadde dei håppe på sletta, et såkalt 'sjydhåpp'. Me håppa au møe på sjydhåpp i Røllæn. Då fåor me rætt te vørs. Åsså lanna me på flade sletta. Sjæl likt' æ 'kje dæn måden å håppe på. De va så lett å gå på tryne då. Flinkast på sjydhåppe va Gerhard Lundevold. Han tåo fart frå tønne tåppen, håppa langt og fint og ståo støtt.

Sjydhåpp va igronnen bare noe me brugte nå me legte åss som mest. Te vanli hadde me håpp oppe i bakken. Dær va så fine jåore te de..Åvarænn, kul, onnarænn, søkk og slette lå heilt færi – lissom lagt te åss bann. Me måtte bare bygge opp håpp nå snøen kåm.

Me hadde fårræsten fleire bakke me brugte. Dessæ bakkane he æ teint inn på karte. Dæn vanliaste bakken va «Bakke 1».Dæn brugte me allstøtt. Så fært dær

Trygve og Dagfinn på sletta.

kåm ei lida snøslette, va Gerhard Lundevold dær mæ dæn ståore treskoffa faren hanses hadde lagt. Så skrapte han sammen snø nåkk te at me kunne bruke bakken. Gerhard låod allti åss smårøllinge rænne på de tønne snølage same hå møe me såbte bakken.

«Bakke 2» va lissom småbånnanes bakke. Dær fekk me vår deby. De va i dæn æ brakk lolandsjiane mine. Dei ellre bånnane stelte te dæn bakken så ikkje dei små skolle drafslå sæ i dei større bakkane.

«Bakke 3» stelte me te bare nå dær va møe snø og nå me ville ha de ekstra måoro. Åvarænne i dæn va veldi bratt. Me starta heilt oppe på ei hylle i fjelle – på ein plass Grete og mæ brugte å jøyme åss nå me legte doll om sommåren.

«Bakke 4» jekk ner jænnom bratte heia. De va Gerhards bakke. Æ så ingen andre som mestra dæn. Me andre slapp åss nåkk udfærr dær. Mæn de blei som regel ei drabeli «kjærring» i bonnen a bakken.

Dessværre he æ bare none få bilde frå Røllæn. Dei æ tatt mæ et gammelt kas-seapperat æ fekk a min bråor. De brugt' æ jamt. Så va Arne i Støa billi mæ framkallinga. De va dårli stelt mæ ængelsk-kunnskabane mine i dæn tia, minnes æ. Ein da kåm æ mæ ein gammel film te Arne. «Æ 'an brugt dæn filmen?» spørt' æ. «Nei», sa Arne, «dær stænne uneksposed på 'an. Så dæn kan du bruke». På dæn måden fekk æ lært at 'unexposed' betydde «ikkje eksponert» på ængelsk. Seinåre lært' æ dæn rætte udtalen a åore, og då sjønt' æ at støa-udtalen va no' mærkeli.

Væll, de va Røllæn me hålt på mæ. Me ska se på tri bilde frå Røllæn vintåren 1951, dæn siste vintåren Røllæn va i brug. På de eine bilde ser dykken alle me som va dær og håppa ein ettemidda:

Dessværre kjænn' æ 'kje ijænn alle på bilde, mæn nommar fire frå vænstre æ Arvid Omdal. Så kjæme Øystein Jortveit, Dagfinn Jortveit, mæ sjæl, Trond Jortveit, så ein ukjent og så te sist Asbjørn Gundersen.

Asbjørn og Dagfinn va veldi flinke te å håppe. Dykke vil finne et par bilde a tåo a åss i svæve. Dei æ just ikkje så gåoe. Dær va ju ingen tidsinnstilling på kas-seapperate, så han som tåo bilde, måtte følle håppårane mæ kassa og knipse i far-ten.

Frå notatane mine vil æ vise dykken startlista og resultatane frå «Hopprennet i Røllæn 17. mars 1951.». Henry Jakobsen og mæ stelte de te. De va mest vanli at de va åss tåo som ståo færr rænnane i Røllæn då. Me samla jønne sammen none slante. Så kjøpte me premie hos Ola Bakkan og Andres Gundersen: blyante, viskelêr, notisbøge og sligt.

Dommår i dettæ rænne va Reidar Skjervedal frå Evje. Han va svågår te Gunvald T. Neset og ein gåo sjihåppår. Me brugte han te dommår då han va på besøg i Nesane.

Som dykken ser a startlista, va dær 16 gude og ei jænnte mæ. Dei minste håppa i dæn lille bakken, mæns dei støsste håppa i dæn støsste bakken. Længste håpp hadde Asbjørn Gundersen, Arne Omdal og Dagfinn Jortveit mæ 11 metår.

Alle fekk premi. Premilista blei sånn:

Hopprennet i Røllan. 17 mars, 1951.

2 beste hopp teller.

No.	Klasse under 8 år.	1 hopp m. stik		2 hopp m. stik		3 hopp m. stik		poeng
1	Arne Honnemyr	5,5	9	5	10	5	9	56,1
2	Jan Olsen	5	10	5,5	9	5,5	5	56,1
3	Gven Egil Hansen	3,5	9	4,5	9	4,5	7	42
4	Roald Honnemyr	4,5	9	5	3	5	3	42,1
5	Bjørn Ove Honnemyr	5	12	5	4	5	11	57,1
7	Fred Bårdsen	5	10	5	9	5	8	53,2
8	Gunvald Neset	2	1	3,5	7	3	8	36,8
Klasse 9-10-11-12 år								
9	Reidar Reinertsen	6,5	9	6,5	10	7	11	45,1
10	Jvar As	7	2	7,5	10	7,5	11	48,1
11	Dagfinn Jortveit	11	15	10,5	14,5	10,5	15	70
12	Reidar Hedmann	9	12	8	13	9	14	58,8
13	Arne Gundersen	10	14	9,5	15	9,5	15	65,8
Klasse over 12 år								
14	Asbjørn Gundersen	10	15,5	10,5	14	11	15	69,4
15	Arne Omdal	10,5	14	11	15	11	15	70
16	Mardon Olsen	9,5	14	9	14	10	14	63,9
Klasse 10-12 år jenter								
17	Unni Jakobsen	5,5	9	5	9	5,5	9	58
Dommer Reidar Gjervedal Måler Frygve Jortveit								
Nommur 6 aikk ut, Arne Honnemyr bakkerbord i till								

Barneskirenn i Røllan 17. mars 1951. Resultatliste.

Gude onne 8 år:

1. Bjørn Ove Honnemyr	57,1 poeng
2. Arne Honnemyr	56,1 «
2. Jan Olsen	56,1 «

4. Fred Bårdsen	53,2 poeng
5. Roald Honnemyr	42,1 «
6. Sven Egil Hansen	42,0 «
7. Gunvald Neset	36,8 «

Gude 9 – 12 år:

Dagfinn Jortveit	70,0 poeng
Arne Gundersen	65,8 «
Reidar Hedmann	58,8 «
Ivar Ås	48,2 «
Reidar Reinertsen	45,1 «

Gude 12 – 14 år:

Arne Omdal	70,0 poeng
Asbjørn Gundersen	69,4 «
Mardon Olsen	63,9 «

Jente 10 – 12 år:

1, Unni Jakobsen	58,0 poeng
------------------	------------

Poengane reinte me ud ette Norges Idrettsforbunds «Tabeller og dommerlister» som me hadde ligganen heime. Tabellane dær ståppa mæ længste håpp på 8 metår. I dæn lille bakken kãm ingen så langt, så fårr håppinga dær hadde æ udarbeidd ein egen poengtabell som æ he ligganes dæn da i da.

Æ tykte de va greitt å vise dykke detta fårde de va de siste rænne som blei hålt i Røllæn. Ette 1951 dabba interessa fårr håpping noe a i Nesane. Martin Jortveit selte næmli Røllend te Hunsfos som ijænn delte opp heile eiendommen i tomte. Te ståor sårg fårr me som hadde våkst opp mæ Røllæn, blei hus ette hus bygd dær me hadde bakkane. De va rætt og slett vålltekt måod et a Venneslas finaste naturlannskab.

Fleire gånge ett' at Hunsfos bygde ner bakkane våre, he æ våkna om nåtta mæ fæle mareritt. I drøyme he æ kãmme te Røllæn i strækkbokse og mæ håppsjji på aksla – åsså he æ sett alle desssæ husane. «Røllænsmareritte» æ et a dei værste marerittane æ he. De kan sammenlignes mæ «Kjørkemareritte», fårr då ser æ et ufyseli skrømt ein plass oppi tårne på kjørka. De dærre æ 'kje te å spøge mæ, kan dykken tru.

Olav Liane (Pippi) meine på at de va Dagfinn Jortveit og mæ som håppa sist i Røllæn. Olav budde i Røllend i 1951, og sønnen Knut, som då va 3 år, pleide å sidde og se på åss i vindue. Nå Dagfinn håppa, sa Knut: «Nå kjæme Vendor». Fårr Dagfinn og deirås bikkje hette Vendor. Nå æ kãm, så sa 'an: «Nå kjæme Tyvlo».

Så kan en spør sæ åffår ikkje «hallovei» lye meir frå Røllænsbakken. – En kan spør sæ slig – alt mæns håppsjiane støve ner på låven.

Lus på Eikeland

Av Trygve Jortveit

Lus kan vere ei evindeli plage færr dei som he vore så uheldie og fått dei på sæ. Nå færr tia æ de sjella mæ lus. Før va de meir vanli at fælk hadde lus. Ja, de fele ikkje på lusehistorie frå den tia då våre færwællre va bann – sann færr en søtti-åtti år sia.

Hær vil æ færtete et par historie om lus på Eigelann – historie som min svi-gårfar, Arne Eikeland (1900 – 1981), færtete mæ 25. desæmbår 1977 då me jåore opptag på ein kassett om færsjelli gammelt frå Eigelann. Før æ jærr de, vil æ bare presisere at de æ haelus (*pediculus capitis*) og kræppslus (*pediculus vestimentis*) æ færtete om. De fanst flad-lus (*pediculus pubis*) au på Eigelann, mæn dei ska æ hâppe øve hær.

200 lus i sjurta

Dei fleste a dykken he nåkk lest om dæn ståore barnevandringa i siste halldel a færrie århundre då bann frå dei midtre og innre bygdane i Lister fogderi og Mandalen vær sommår tåo sæ jåbbe på gårane i Vennessla, Iveland, Birkenes og Landvik. Færhållane va på dæn tia dårlie i bygdane dær vest. Mange måtte dra ud færr å kjene nåkk færr å greie sæ. Bannane dråo tili på våren mæns fleira a dei våksne dråo då dei hadde jært onna våråna heime. Bannane arbeidde mest som kjuringe mæns dei våksne som kâm hænneve på våre trakte, arbeidde som bærkflettåre.

Ole Olsen Egeland (fødte i 1835), bestefar te svigårfar, leidde vær sommår kjuringe vestente te å jæde fennåren (sauane og jeidane) – som dei sa då. De va bann heilt ner i åtte-tiårs-allåren som kâm. På dæn lange turen øve dal og hei jekk dei jønne fleira sammen, – og de va ‘kje fritt færr at de konne følle lus mæ di.

Ein vår kâm dær ein gud som va så liden, så Ola spørte:

«Kan du jæde som æ så liden?»

«En mål’ ikkje kjuringane ette storleiken», svart’ an.

Nå de lei udøve, så fant dei ju ud at gudongen va så råga a lus. Så sa Inger (fødte i 1838), kåna te Ola, te ‘an:

«Nå fant æ tåo honnre lus i sjurta di».

«Æ he allri hørt slikt», svart’ an.

Detta hadde Arne frå bestefaren sin.

Lus i omgangsskulen

Eigelann og Verås fekk egen skule i 1912. Før de hadde dei skule på gårane dær oppe. På kassetten dær æ samtale mæ svigårfar, kjæme me blant anna inn på lus og omgangsskulen som han jekk i frå høsten 1907

– He du hatt lus

- Råga!
- Javæll?
- De va på skulen, vett' du.
- Hå hænne jekk dykke på skule då?
- Då jekk me på skule hos far og måor. Så hadde me skule på Verås. De blei bytta mellom Eigelann og Verås.
- De va allsá omgangsskule?
- Jadå. De va dær i mangfåldie år. Ásså va dær ein fameli' som æ ikkje vil seie namne på, som allsá va råga a lus. Så sadd æ allsá i polten på sia ein dær, så konn' æ se nå lusane datt ner. Så brukt' æ penale og hadde di oppi dær me la viskelêre, vett' du. Så føllde æ di oppi dær. Ettevært som du hadde drept di?
- Nei. Æ hadde di levanes dær. Æ drab dei allri. – Ja, ásså så æ på ei jænte dær. – De va allsá gutte og jænte -. Dæn jænta hadde langt hår. Då hadde lusane kábla sæ ihåb. Så hång dær tri-fire i lekke. Og de lekke fekk æ tag i, og opp i penale mæ di! Fårr dær hadd' æ di allti.

Hær tykt' æ de va på sin plass å høre litt om hássen dei fekk vekk lusane. Nå ska dykken høre hássen de jekk føre sæ.

Sibedillefræ

Samtalen færtsette:

- Hássen fekk dykken vekk lusane?
- Du kan skjønne, så vett' du at måor ikkje visste a førinnen me va råga. Så hålt' 'o på å greie haue a áss! Så va' dde sibe-dillefræ og kvikksøll.
- Hå va sibe-dillefræ fårr noe?
- De va noe dei tåo på klæane. Mæn sánno som kvikksøll magte dei inn sánn i háre.
- Hå, gå ann! De va væl farli?
- Neih! Dær va 'kje none a våre som kreperte, he he...
- Kjøpte dei sibe-dillefræ på aboteke?
- Ja, de jáore di.
- Hássen va de lagt? Va de smørels' ellår?
- Nei, du bare drøsla de på.
- Og då fårsvant dei?
- Ja, då fårdofta di. Kreperte ellår ... Æ vett' ikkje. Så sibe-dillefræ hadde me allti. De kon'kje nytte då dær va none som va råga a lus, vett' du. Då va de oonn-gåeli.
- Så dykke hadde møe lus på omgangsskulen?
- Ja, me hadde møe lus. Áh, de va fáfærdeli nå måor tåo de dærre tage dær mæ kammen. Så va de så de velta mæ lus på kammen. De va allsá ei veldi plage. Jælpe sæ væll allsá!

De mæ sibedillefræ va nytt fårr mæ. Så æ slåo opp i et «Nordisk Konversationslexikon fra 1890», som æ he. Dær ståo:

«*Sabadilla* (S. *Officinarum*). Plante af Tidløsfamilien, vokser vildt på Andesbjergene og dyrkes i Mexico. Frøene, der anvendes i Lægekunsten og som strøpulver mod Utøj, inneholde det meget giftige Alkaloid Keratrin.

Lusefrø kaldes Frukterne af Sabadilleplanten; de inneholde Keratrin, der er et meget giftigt Alkaloid, hvorfor deres Anvendelse til at fordrive Utøj bør forbydes».

De Arne nævnte som «kvikksøll» måtte vere ei salve lagt a ein a dei tåo kvikksøllklorid fårinnelsane *sublimat* ellår *kalomel*. I mitt gamle leksikon stæne dær at sublimat æ et «yderst giftigt, krystallisk Salt» mæns kolomel æ et «ikke meget giftigt, hvitdt Pulver». Så stæne dær at «begge bruges i Medicinen».

Sabadillaplanten æ ein ca. 2 metår høg plante. Polvåre som blei lagt a fræane, blei brugt måod kråppslusane ellår klæeslusane, som dei sa. Dei lagte au ein sibe-dille-eddikk a fræane. Dæn blei brugt måod haelus. Mæn hå dei brugte måod flad-lus på Eigelann, – ja, de hadde dykken nåkk ligt å vede.

Honsfåssfilt

Av Trygve Jortveit

Litt om filt.

Dænna gånga ska æ fårtele om honsfåssfilt. Hå æ honsfåssfilt fårr noe? vil none spør sæ.

Føritia, sånn i tia frå papirfabrikken kåm i gang på Honsøyna og fram te ei stonn ette siste krig, kjænte dei fleste i Vennessla te hå honsfåssfilt va fårr noe. Nå æ de bare honsfåssarbeidåre og ellre venndøle som vett' hå honsfåssfilt æ. Honsfåssfilt va te ståor jælp fårr fålk både te klæe, sængklæe og sånno i dei vanskelie tiane me hadde før. – Før me som kansje he blitt onnfanga mellom tåo honsfåss-filte, jænge i grava, tykk' æ me sjylle åss sjæl og våre ettekåmmåre å få ner litt på papire om detta filtfenomene i Vennessla.

Begrebe 'honsfåssfilt kåm te Vennessla mæ papirmasjinane. Alle som kan noe om masjinell papirproduksjåon, vett' at papirmassa innehølle sirka 96-97 % vann nå ho kjæme inn i papirmasjinen. Møe a vanne bli silt frå i de me kalle virepartie. Papire ellår papirbanen bli dærette ført øve i de såkalte præsspartie dær ein del vann bli præssa ud. Ette præsspartie he me tørkepartie dær papire bli tørka på sylindåre som bli varma opp mæ damp som kjæme frå fyrhuse. D' æ i dænna prosessen me bruge filt – både te å føre papirbanen framøve og te å før' 'an inn måod dei varme sylindrane. Alt ette hå hænne filtane bli brugt, he dei navne sitt. I præsspartie kalles filtane præssfilte og i tørkepartie æ navne tørkefilte. Me som æ ellre, huske alle finnen som jåbba på Honsfåss og som allti sa «dørkebilt» te tørkefilt. Alt ette hå hænne i masjinen filten bli brugt (fårr å seie de ænkelt), så bruge me au navnane 'åvårfilt' og 'onnårfilt'.

«Livstykke», teikna av Sigurd Gundersen 1997.

I tillegg te dei nævnte filtane va dær ein filt dei kalte færr masjång-filt i Ven- nesla.. Dæn filten blei på gamle papirmasjine trædd udenpå øvevalsen i gusken, som ståo lige ette virepartie. Gusken blei brugt te å præsse vann ud a massa mæ. Masjångfilten så ud som ein filtslange dær filten va sirka ein sentimetår kjokk. Dænna filtslangen ellår moffa bli på fransk kalt færr ‘manchon’ og hos åss i Ven- nesla færr ‘masjång’.

Tiliåre blei præssfiltane vevt a oll mæns tørkefiltane kunne bli vevt a oll ellår bomoll. Ja, i ein periode va dær tørkefilte som va a bomoll mæ ivevt asbest på dæn sia som vændte måod tørkesylindåren. De æ egentli harli å tænke på de nå nå me vette at asbest æ veldi kræft-framkallanes. Nå bruge dei visst bare syntetiske fibre i filtane.

Dei tyngste ollfiltane kunne vere gålva tonge – ja, heilt opp i 2,5 kg pr. kva- dratmetår. Filtane va som regel vevt mæ solid rænning og mæ lausåre ollgån i inn- slage. Dei blei dærfærr håsta ettetrakta blant fålk i Vennesla. De va helst dæn brugte filten fålk fekk. Dæn ubrugte filten va ju veldi fin, men dæn kåm i liden

grad ud på bygda. Kåm ubrugt filt ud, så va de helst i færm a ræste ellår såkalte 'rims' som va lange ræmse som blei klypt a filten viss 'an va fær brei te masjinen. De hændte au at dei som hadde mæ innkjøb a filte å jårr, fekk filt i gave frå filt-fabrikkane.

Hå fælk brugte filt te

Dæn mest ettetrakta filten på Honsfåss va filten i 2. pressa på tåoåren (PM2). Dæn va a rein oll og va tønn og gåo – omtrænt som et ollteppe. Han veide bare 700 gram pr. kvadrat-metår. Farven va kvid mæ et lide gulskjær i – omtrænt som farven på ein isbjønn. Dæn filten va så populær at dei som bestelt' 'an, sa at dei va nødt te å ha 'an ekstra brei fær å få 'an på masjinen. På dæn måden fekk dei ei brei 'rims' som dei konne je te fælk.

Åh, fælk va veldi håga på filte frå tåoårens 2. præss. Dei brugt' 'an te ollteppe. Filten blei allri brugt meir enn 14 dae i masjinen. Då blei 'an bytta ud mæ ny. Dærfærr va d' ikkje småtteri mæ filt som kåm på bygda og blei te ollteppe. Då mamma lagte ollteppe a dæn filten, så husk' æ ho klypt' an opp i passelie teppe som ho hekla ront kantane så dei ikkje skolle rakne. Mange a åss venndøle som

«Pottis», teikna av Sigurd Gundersen 1997.

æ litt opp' i årane, he nåkk blitt onnfanga mellom tåo filte frå 2. præssa på tåoåren. Ja, æ tykke de æ rart at ikkje de lokte papirmasse a åss.

Me he ænnå et sånt teppe ligganes. Dei siste årane brugte me de på hytta som teppe fårr honnen. Nå he me vaska de og lagt de på øvstelåfte i håb om at de ei gång kan havne på et museum blant ei samling a ting som vise noe om håssen me i Vennesla he levd ette me kåm inn i industriallåren.

'Rimsen' frå præssfiltane på tåoåren blei titt hekla sammen te ollteppe. Mest brugt blei 'an li'væll te å lage 'liv' og 'livstykke' a. De æ sant som Bård Joreid sa te mæ då me snakka om detta: «D' æ 'kje mange i Vennesla som ikkje he brugt filt-liv a 'rims'». Fårr dykke som æ onge, kan æ fårtele at 'liv' va et breitt tøyestykke me hadde ront live.. De blei hekla ront kantane på stykke – både oppe og nere. På ryggen va dær sydd sele som me tåo øve akslane og festa i knappe i øvre kanten framme på stykke. Øve vært lår framme va dær ein knapp te å feste springbannane (strømpestrikkane) i. De va 'kje så lett å få strømpane ellår såkkane te å hålle sæ stramme på dæn måden. Dei sei jønne ner litt. De kalte me fårr 'såkkese'g'.

No' ant som fålk brugte dæn fine 'rimsen' te va 'pottis'.Pottis va ei filtrømse som va 8-10 sentimetår brei og nåkså lang. Dei blei helst brugt om vintåren te å hålle snø og kulde vekk ifrå leggane. Dei blei festa øve fettlêrstøvlane og vikla ront leggen te opp onne knee dær dei som regel blei festa mæ ei sikkresnål (sikkerhetsnål). Navne 'pottis' kjæme a hindustani 'patti' og bety bind, bandasje, tøystrimmel. Pottis (eng: puttees) blei ront århonnresjifte (18. / 19.) brugt te sport. Soldatane brugte au pottis – noe me kan se a krigsbilde frå 1. værdenskrig. Hær i Vennesla va pottis i brug fram te sånn 1945-46.

Filten frå 2. præssa på PM2 blei brugt te mange andre ting au. De vil føre te altfårr møe hauebråd fårr mæ å finne ud a alt de. Æ vil bare hær nævne at a-de han va så mjug, blei 'an brugt te løyårt (blei brugt te å ha udenpå bleiane), reive, barneteppe og andre ting te dei minste.

Honsfåssfilten blei brugt te mange andre klæe au – både fårr våksne og bån. Onne krigen, då æ va liden, konne me gudane ha bokse a filt – og jëntane kåbe. Filten blei då jønne farva. Sånn æ huske de, så va de none rækti gåoe klæe. De mæ farving konne fårræsten vere så som så. De blei mæ fårrtalt at ein a honsfåssarbeidårane kåm på arbei ein mårra og va illrø ett' et ollteppe a filt som dei hadde farva rø mæ farve frå Honsfåss. De same sjedde fårr et ektepar i Måonane. – Fårr å sette farve på tilværelsen hadde kåna sydd ei onnebokse a filt te mannen. Nedårst hadd 'o sydd på et stykke mæ damestrømpe. Så hadd 'o farva de heile mæ rø farve frå Honsfåss. Ja, ja. Ikkje kjænne æ te håssen farvane va mæ hænsyn te å farve a, allså papirfarvane som Honsfåss brugte i dæn tia. Mæn ette de æ he hørt, så konne dei farve veldi a nå dei blei brugt te filtfarving, – Noe mannen i Måonane visst fekk erfare.

Masjångfilten va som nævnt kjokk, mæn gåo. Han va au ettetrakta. Blant anna blei 'an brugt i bytte mæ smør onne krigen. Så blei 'an brugt som såle i skåoane, som såle på ladde som kjærringane strikte, som dug på båore m.m.. Ja, ei gång dei skolle ta i brug ein ny masjångfilt på Honsfåss, så hadde dær vore ein og klypt ud

tåo par såle i 'an. Hålane så ud som none svære pailabbe, og filten måtte kasseres.

Dei fleste andre filtane – så som onnårfiltane på triåren (PM3) og firåren (PM4) va ikkje så anvænnelie som masjångfilten og præssfilten på tåoåren. Mæn bevares, dei blei au brugt te så møe rart. Mange a onnårfiltane blei klypt i tønne strimle, farva og brugt te i-slag i dekken (fillerye). De va tongt arbei å klyppe dessa tønne strimlane, mæn du værden så fine dekkenane blei a dei. Kåna mi he terråmæ vore så dristi at 'o he brugt dei som innslag i båorløbare – noe som vakte begeistring i bonnekvinnelage i Landvik, dær me budde før.

Filt kunne au bli brugt te gålvteppe direkte, te fårhæng på garasje, te møbel-trækk, te isolasjåon a udedo o.l.. Ja, min onkel lagte ein indianårkano som han trækte mæ filt udenpå spantane. Filten måtte då sauses inn mæ linålje og males får å 'an skulle bli tett.

Væmm fekk filt på Honsfåss?

Levetia på filtane va, som nævnt, ikkje lang. Præssfiltane hadde så fårt får å gje «markering» i papire. Tråane i ollfilten kunne au løсне og lage «spinning». Då måtte dei svi filten. Tønne filte jekk jønne éi vege på dæn eine sia. Så måtte dei

«Filtliv og sokkeseg». Oddbjørn Jensen (t.h.) og Trygve Jortveit 1940. Foto: Arne Jortveit.

Ullteppe av filt fra PM2 og løper med innslag av hunsfosfilt. Foto: Trygve Jortveit 1997.

Indianarkano trekt med hunsfosfilt. Dagfinn Jortveit i kanoen utanfor Nesodden påska 1954. Foto: Trygve Jortveit.

snu dei. Ein præssfilt blei allri brugt meir enn tåo vege på 2. præss på PM2. Andre præssfilte blei brugt sirka tri vege.

Mæ så mange papirmasjine som dei hadde på Honsfåss, og mæ så kårt leveti som filtane hadde, blei dær haevis a brugte filte. Alle på fabrikken fekk visst de dei ønska. Mæns rims blei færrdelt a færrmænnane i masjinane, blei dæn brugte filten lagt inn på lagåre og selt ud dærifrå. Lagåre a ubrugte filte hadde dei øve doane i sydænnen a PM3 og PM4.

«Tåo dykke betalt færr dæn brugte filten?» spør æ Knut Tveit som jåbba på lagåre frå 1949 og udøve.

«Ja, jængse prisen va 10 kråone færr 4 metår. Dæn prisen hålt me heilt te dei jekk øve te syntetiske filte».

«Va dær no' færm færr liste som viste håssen filten blei færrdelt?»

«Nei, de va allri nødvændi».

Og de æ væl de inntrykke æ he. Fålk på fabrikken fekk de dei ville a filt. Og ette de æ kan færrstå, blei de jænnom honsfåssansatte færrdelt filt udøve heile bygda og væl så de.

Vasking og karing a brugt filt

Æ tykke dei på Honsfåss allti he lagt færrhållane te rættes slig at dei ansatte he konna nytte ud ting som fabrikken li'væll må kvitte sæ mæ. Sånn he de ijallfall vore mæ filten.

Va filten skidden og trængte vask, så hadde fålk muligheden te å vask' 'an i et filtvaskeanlegg fabrikken hadde rigga te i nærheden a Limlåfte. Anlegge konne fålk betjene sjæl, og de ligte dei. Dær va au ei ordning dær fålk konne sænne filtane a-ste færr å få kara dei opp så dei blei mjuge og fine ijænn.

Filt-Jåon

Ein a kramkarane æ huske frå æ va liden, va Filt-Jåon. Ette de æ he hørt, hett' 'an John Tveit og va frå ein plass i indre del av Aust-Agder. Filt-Jåon fekk på ein ellår ann' måde fatt i honsfåssfilt og reiste ront på bygdane og selte dæn.

Ei gång onne krigen hadde Jåon selt ein filt te fylkesskogmester Mjåland. Mjåland skolle bruge dæn te dræss. Då Mjåland hadde fått filten, va han innom Vest-Agder Skogplanteskule som då lå på Strai. Dær synt' 'an fram filten og sa: «He dykken sett noe så stiv ein filt?»

Æ tru 'kje Filt-Jåon ville lure fålk. Tvært imåod. Ei gång han va hos Jørgine på Tråne i Søgne (det va au onne krigen), kjøpte Jørgine ein filt han hadde mæ sæ på sykkelen. Ho skolle visst betale en 20 kråone færr 'an. Mæn så hadde ikkje Jørgine pænge. «De kan bare vere te sia», sa Filt-Jåon.

Og Jørgine vænta både i ti og fæmten – og nesten i tyve år på Filt-Jåon. Mæn han kām ikkje, og Jørgines samvittihed blei dårliåre og dårliåre. I 1962 då min bråor Olav hadde kjøpt går dær ude og Jørgine fekk greie på at han og Åse, kåna hanses, va frå Vennesla, øyna ho et håb om å få letta samvittiheden. Konne Olav jælpe?. Mæn Olav trudde Filt-Jåon va dø.

«Hadd' 'an arvinge? – Kan du 'kje spør lænsmannen?» maste Jørgine. – Jau, Olav tåo telefonen og ringte te lænsmannen i Vennesla. – Dær va visst arvinge, mæn ette ein prat lænsmannen og Olav imellom, sa lænsmannen: «Mæn detta må du hels' 'o og seie at dæn filten he 'kje kåsta Jåon noenting».

Takk

Skolle æ ha skreve detta sånn videnskabeli, måtte æ hatt gåo ti. Egentli ga æ mæ te å skrive detta sånn hauestops. Sjæl om æ opp jænnom årane he jårt mæ none små notate om filt, så måtte æ søge jælp hos andre som he bær greie på detta æmne enn mæ. Æ takke Gudmund Honnemyr, Bård Joreid og Knut Tveit så møe fårr jælpa. Så takk' æ Borghild og Harald Hagen, Olav og Åse Jortveit – og kjær- ringa mi fårr at dei va så snille at dei midt oppi alle tyddeberane i Nissedal i høst va tålmodie og snakka honsfåssfilt mæ mæ. Mange takk.

Å vaske klæe neri strånna

Av Olav Jortveit

Nå' ho vaska klæe om sommåren, hadd' 'o ei digår jenngryde mæ fårm som ei hallkule ståanes på none passeli ståore steine neri strånna. Så fyllt' 'o gryda mæ vann ifrå åna mæ ein sinkpøs som va tæmmeli gammel og bronka, mæn heilt i ården ellårs.

Ve'en hadde ein a gudongane hosses hågd om mårraen og ettepå kjørt mæ jul- båra ner te gryda. – De va hunve som va kløyvt sånn at vesjiane va passeli breie fårr at ellen kunne sleppe greitt te onne gryda. – Og så va de dei feide tøre-flisane då, som tåo fyr mæ ei gång lågen frå fyrstikka snorta bårti dei. – Tøren la 'an onst, så kåmm småve'en, og lige onne dænn kålsvarte grydebonnen hadde gudongen potta none gåoe og kjokke vetre som kunne brønne ei stonn.

De knitra og sprakte alt frå bårte mellom steinane, og fræske ells-tonge slikkte grydebonnen og fekk småboblane te å feste sæ oppette kanten på innsia. – som betydde at nå bjønte vanne så smått å bli varmt.

Ett' ei stonn damp a vanne, og dei "svarte" (sjidne) klæane blei lagt neri sammen mæ vaskepolvår. Så stampa måora tøyge godt ner måod bonnen a gryda mæ ein passeli lang lork a bjørk ellår raun. De jåor' 'o fleire gånge mæns 'o passa på å nøre onne sånn at vanne va godt og varmt heile tia.

Viss tøyge va vanskeli å få reint, måtte de ha ei omgang på vaskebrætte. De ståo oppi vaskestampen, på skrå ner måod bonnen. Vaskestampen æ et ront og romsli, men ikkje altfårr høgt tre-kar mæ tåo kraftie jure, éi ront mæ kanten nere fårr å presse stavane inn måod dæn flade og sirkel-ronne tre-bonnen, og éi litt vi- 'are ei ront mæ kanten oppe fårr å hålle stavane på plass dær au.

Gudongen kunne minnes at de gamle vaskebrætte hadde rille a tre. Mæn de va blitt så sledent at måora måtte kaste de. – Ho hadde væl brænt de opp –. Nå

hadd' 'o kjøpt et nytt dær rillane va præssa inn i ei lida firkanta sinkplade som så va setta inn i ei ramme a tre og mæ et par kårte bein som ståo måod bonnen ner i vaskevanne.

Varmt vann frå gryda blei brukt i stampen au, så klart, – både te finvask og gråvvask, Og gudongen tykte de jekk ganske møe hunve mæ te alt de varme vanne som måora trång færr å få klæane reine.

Nå bøyde måora sæ øve vaskebrætte og gnurte tøyte måod rillane, – opp og ner– mange gånge – te ho så at nå va de reint. I dænna jåbben konn 'o bruge ein gåo del grønnsåbe før 'o va færrnøyd. Grønnsåba klint' 'o somti rætt på dei værste flekkane og gnudd tøyte dær krafti mellom nevane før de fekk ein ny omgang på brætte.

Så vrei ho opp og heiv plaggane bårt i ei sinkbalje. Dænna bar 'o ud på ei "brygge" som stakk litt ud i strøyen. "Brygga" hadde gudongane bygd opp tiliare i vega. Då hadde dei heve opp og passa te ein heil hau mæ både små og ståore rollesteine. Dær vanne langs "brygga" va jybt nåkk te å sjylle klæane, hadde dei lagt ei sjebeli planke. Dænn støtta måora kneane på mæns plaggane i tur og ården blei grondi rænska færr såbe, vridd opp på nytt og lagt på planka. Ettepå sjylt' 'o balja og heiv dei reine klæane oppi.

Nå' åna va lida, og strøyen svag, rådde dei ud et lide stykke mæ præmen færr å sjylle klæane. Då rigga måora sæ te mæ ein låg krakk som 'o sadd på mæns 'o arbeidde mæ klæane ud øve bådriba. Og gudongen måtte råo litt færr å halle båden på plass i strøyen. Han hadde de fint, tykt' 'an, færr han likte sæ ne'mæ åna og udi båden, sjæl om han tomla ein del mæ årane nå båden lå skakt så længe måora sadd og strækte sæ udøve kanten på dæn eine sia.

Mæn om ikkje så længe skolle sinkbalja og pøsen, klæane og vaskebrætte, grønnsåba og vaskepolvåre opp i julbåra. Nå' han hadde fått alt de heim, og dei hadde brugt klæsklybane flitti, fått sæ ein bede ellår tåo og et glas mjælk, så skoll' 'an bade sammen mæ dei andre gudane, – Og ettepå dé va det fisking mæ ei gåo sjei ette præmen. – Dé gledd' 'an sæ te. Færr dei fekk allti fisk på sjeia.

Om litt ståo jenngryda og stampen aleine tebage på vaskeplassen, klare te å møde nabokåna og naboguden tili neste mårå. Færr dær va mange a kånane i husane rontfærrbi som vaska klæe ne'mæ åna om sommåren.

Potetse

Av Olav Jortveit

I da ede ongdommene nesten ikkje potetse, ijallfall ikkje på same måden som føritia sammen mæ fisk ellår kjødd, grønnsage og saus. Nå må potetsane gå gjennom masjine før dei æ gåoslie nåkk færr dei onge te å ede.

Nå masjinane he vaska potetsknållane, sjylt dei, skrælt dei, skåre dei opp i tønne sjeve som bli salta, pebra, kåkt i feitt og potta i none fine og farveglå'e

Gåoslie potetse te både stampegraud og kompe, middaspølse og fårrikål.

påse, – fysst då æ dei gåoe nåkk fårr desærgenerasjåonen. Og udenpå påsane må dei skrive 'potet-gull' ellår 'potet-løv' ellår 'potet-chips' ellår 'potet-skruer' sånn at me ska vede at de som æ inni, i de heile he no' mæ potetse å jårr.

D'æ fælt du! – I da' fins de fålk som ikkje vett håssen ei naturli potets ser ud eigång!

Nei, d'æ no' ant mæ åss ellre! – Kan dykken minnes potetsopptainga føritia på ein fin høstda mæ høg, blå himmel og mæ gule og rø'e bla'e på treane rontfårrbi?

Ei veges ti' før me bjønte mæ spa'en ellår greiba, hadde me skåre potetsrise og kjørt de i hjulbåra bårt på søppelhauen – dær me pleide å grave beidemakk te fiskinga. Imæns jåore potetsane sæ lissom fær'ie fårr vintåren. Dei sudde ud siste ræstane a næring frå røddane og de lille som va ijænn a rise øve jåora, og så pagga dei sæ og la sæ godt te rættes, – folle a safti næring og spræge vitamine, – klare te å åffre sæ fårr ein ny potetsgenerasjåon neste vår og sommår.

Mæn så kåmm allså me ellre – som ju va onge dænn gånga – mæ greiba ellår spa'en. Me va ude ette et øveskåd som va ståort og livsvikti' fårr åss. – Fårr me visste ju at bare none få a potetsane konne bli settepotetse.

Du, så triveli de va å sette greiba i jåora bagom risane og vippe opp dæn eine potetsfamelien ette dæn andre mæ både ståore og små knålle – rø'e og delikate

Marius ellår kvide og mekti'e Kong Georg! – Og så mange færrsjelli'e størrelse og fasånge de va på dei! Ongane som jælpte te mæ plokkinga, låo høgt nå dei fant potetse som lingna både på fålk og andre rare ting. Dænn gånge fans d'ikkje noe som hette EU-standar, heldivis. – Ikkje ei gånge tyskårane onne krigen brydde sæ om at potetsane va færrsjellie og individuelle – sjæl om dei va veldi gla'e i uni-færmering!

Så råoda me potetsane fram og heiv dei tåo-tri metår bårtøve på ågåren – så de meste a målla skolle dette a dei. Dær skolle dei ligge og tørke udøve da'en. – Færr de va ikkje bra at dei va fokti'e nå dei blei lagra i kjellaren. De kunne føre te møe råd. Og rådne potetse lokte som pesten!

Bare småpotetsane samla me i ein pøs færr sæ sjæl. Ja, og så dei som va blitt grøne færrde dei hadde stokke haue litt færr høgt opp øve målla færr å såole sæ i løbe a sommåren. Og au none andre som va færr stygge og sprækte te menneskemad. – Alle som blei hevne opp i dænnæ pøsen, skolle kåges te kjyra ellår gris-sen ellår hønane.

Så kåmm kvellen, og såola hålt på å gå ner. – Då va me ude på ågåren ijænn mæ sink-pøsane våre. Nå skolle menneskemaden ner i kjellaren færr å lagres færr vintåren. Me hadde åbna kjellarvinnøye som lå rætt øve potetsbingen. Og så kåmm me gåanes bårtøve ågåren mæ pøsane råga a dænnæ beste og sunnaste maden som me kunne tænke åss: potetse. – Bårtmæ vinnøye rætta me ryggen litt før me låod dessæ ronne, gåoslie knållane rolle nerøve skråflada innfærrbi og ner i bingen. Dei fysste smalt håolt måod bonnbåorane. Mæn ette som hauen augte der nere, tåo bingen imåod i mængdevis mæ ståor tålmåodihed. – Te slott hadde me mad som ville vare heilt te me kunne ta inn dei fysste nypotetsane neste sommår.

Mæn før dæn tia kåmm, pelte me ud potetse som råtna ette vært. Og me pelte grøane – kansje tåo gånge –. Og i mars måne ei gånge sorterte me ud none fine set-potetse te lysgråoing

Jauvisst, potetsane skaffa åss ein del arbei. Mæn du værden hå møe dei ga ijænn! Tænk dykken bare ein færrikålmidda udpå høsten, lagt på lammekjødd og mæ mjølne potetse innte! – Me trænge igronnen ikkje seie meir.

Å sjeise på nåttgammel is

Av Olav Jortveit

I årane onne og rætt ette krigen hadde me none brennkalle vintre. Då hænte de at isen frøys te i elvestrøymen mellom Revia og Måseimåonen sånn at me fekk ei brei råg lige nerenfærr Nesådden dær vanne frå fjåoren rænne nerøve dei fysste gronnane.

Då kåmm som regel ein flåkk mæ svane færr å beide på bonn-grase dær. – Me va allti nysjærrie på svanane. Dei va smellanes fine, – og ståore og stålte.

De va jønne i slotten a januar og bjønnelsen a februar at me hadde mange sånnone klare, stille og brennkalle nette då isen te og mæ la sæ tværs øve elva i strøy-men udenfårr Revia og jåore te at råga åvenfårr blei mindre fårr vær da.

Isen var blank stålis som frista bannane te å prøve sjeisane. Og gudongane dønn gånga va akkorat som dei æ i da: Dei skolle prøve sæ, skolle se hå langt ud imåod råga dei vågte å sjeise uden å gå jømmel isen.

Dettæ sammen mæ nysjærriheden fårr svanane jåore te at none vågte sæ heilt ud på isen som hadde lagt om nåtta.

Svanane va nysjærrie dei au, og kansje litt sinna på våghalsane. Fårr nå du nærma dæ iskanten, kåmm dei sømmanes innøve imåod dæ. De va som dei ville seie:”Se å pel dæ vekk! Hær æ de våres plass!”

Og ett’ ei stonn så jekk de ju som de måtte gå. Ein a dei gudane som hadde mest løst te å vise sæ fram, strækte sæ mæ de eine beine heilt ud imåod iskanten. – Då bjønte de å knage, og plutseli lå ’an dær og baksa i vanne. Han skreig te og trudde væl at nå vill’ ’an drongne. Mæn så ståo ’an bonnen! – Vanne råkk et godt stykke opp på brøstkassa hanses. Han va ein sprætten gudonge som tåo tag i iskanten mæ éi gång og sparka ifrå. Han blei ligganes på magen mæns ’an spradda og sjøyv ifrå mæ beinane i vanne og dråo sæ mæ våttane innøve isen.

Då ’an sjønt’ at ’an va bærga, bjønt’ ’an å grine. Og han grein heile tia mæns ’an kåmm sæ på beinane og sjeiste a gåre så fært ’an konne. Dei andre bannane fydde lige bag ’an.

Mæn hær va så kallt i lofta at klæane hanses bjønt’ å fryse te is og blei veldi stive. Og då ’an jekk oppøve elvebakken – mæ sjeisane på –, va boksebeinane nesten stive som åms-røyr. Og då jekk de seint!.

Mæn heldivis hadd ’an ’kje lang vei heim. – Måora møtt’ ’an i døra og fekk ’an inn i foll fart fårr å tin’ ’an opp og trøst’ ’an.

Dær va visst ’kje fleir gudonge som vågte sæ ud på nåttgammel is ette dettæ, – ikkje dønn da’n ijallfall!

Bomme og badeliv

Av Olav Jortveit

I dønn tia då dei støyda last i Otra, måtte di legge ud bomme både hær og dær i Vennesla-fjåoren og i elva nerenfårr.

Dønn viktiaste a dessa bommane va Breibommen som jekk ifrå Bommen te Støa (De va dønn bommen som ga gårsbruge Bommen navne sitt!). –Hær blei lasta oppe frå Dalen sjelt. Noe jekk te sagbruge på Gråvane, noe te Kjøyta, møe te Honsfåss osv.

Mæn nerøve strøyen mellom Nesådden og Honsfåss va de au none bomme: Fysst ein dåbbelbom tværs øve elva mellom Nesådden og

Måseilanne. Dænn skolle hindre at noe a lasta i fjåoren la a gåre nerøve uden kontråll.

Mæn så hadde dei au lagt ud bomme som skolle hindre lasta i å sette sæ fast i vigane og boktane nerøve. Sånn ein hadde dei lagt ud ifrå dær Reve (som Rev-ia he fått navne sitt ette) bjønne og ner te Jeideryggen. De va ein ænkelbom. Mellom Jeideryggen og Kaninøya hadde dei bygd ein kraftiåre bom, ein dåbbelbom. Og frå de bådlingnanes kjere på Måseimåonsia te ei dåbbe lige åvenfårr fässestryge på vestsia a Kaninøya lå de au ein ænkelbom.

Dessa bommane va te møe plondår fårr fålk som brugte båd. Mæn bommane konne au vere te nytte somti – udenom de at dei skolle lede lasta som blei støyda, på rætt vei. Fårr eksæmpel hadde ongane som brugte badeplassane langs strånna mæ Revia møe glede a ænkelbommen langsmæ Reve. Og akkorat de ska æ fårr-tele litt om nå.

Badeplassane hær passa godt både fårr dei som ikkje konne sømme og fårr dei som konne sømme.

Fårr dei som likt' å håppe ellår stube, blei de bygd stubebrætt, og fårr alle va bommen gåo å hålle i nå du hadde sømt langt og trång å kvile

Me reinte mæ at dænn som greidd' å hålle sæ flydanes på jybt vann frå lann og ud te bommen, han ellår ho hadde lært å sømme. Dærfårr strævte bännane på 7-8-9 år frå Revehåla, Revia, Torsbyen, Måonane og Vareheia sæ nesten i hæl fårr å greie detta. Og ein 7-åring som klarte å sømme ud te bommen, hålle sæ fast dær ei lida stonn og så sømme inn ijænn te lann uden at ein a dei stå-ore ongane måtte rædd' an frå å drongne, han blei ein helt i båneflåkken fårr ei stonn.

De va mærkeli, du, som dei fleste fårrælrane stolte på dei ståore bännane sine på 11 – 12 år, – at dei tåo ansvar fårr dei mindre søsknane som ikkje konne sømme ennå!

Mæn ongane blei flinke til å bålre sæ i vanne i detta miljøe. Og de va naturli at de blei skapt ein stærk konkurransekultur: – Væmm konne hålle pusten længst og sømme længst onne vann? – Væmm greidde å håppe ellår stube frå de høgaste stubebrætte?. – Væmm hadde de finaste svalestube?

Ein spesiell konkurranse utvikla sæ mellom dei ståore ongane som bada på badeplassen innfårrbi Reve: – Væmm konne gå længst udøve på jypt vann mæ ein ståor stein i fange før han ellår ho måtte sleppe steinen og kåmme sæ opp te øveflada fårr å få loft?

Dænna sporten blei dreven så langt at dei mest udhållanes jekk på bonnen, mårbakke ner og mårbakke opp, onne vann, tværs øve dænn jybe og breie rænna ellår søkken som hadde danna sæ mellom Reve og lann. – Og dei pusta ikkje ud før dei kåmm opp på sjæle Reve dær dei konne stå bonnen. – Og då hadde dei au gått onne bommen som fløyd rætt øve hauane deiårs! De va litt a ein bedrift! – Mæn mange måtte ju je sæ onneveis, og då va de godt å konne sleppe steinen og kåmme sæ opp te øveflada og kvile på bommen te dei hadde fått pusten ijænn!

Måseimåonen

Av Olav Jortveit

Æ jænge ud ifrå at de bu fålk i Nesane og på Revia som ennå minnes Måseimåonen sånn som 'an va på andre sia a åna før husane kåmm dær. Dænn gånga va bådane i travelt brug fårr eventyrlystne bønn. På hi sia va et eldorado fårr bading og fisking langs strånna, og bagenfårr lå ein mørk og mystisk skau dær bønnane konne sjærpe fantasien og nysjærriheden sin, og gå på oppdagelsesreise mellom treane, dær det yrte av fogle, dyr og insekte, – og et planteliv så mangfåldi at –. – Dær jekk gudongane på jakt mæ pil og båge ellår springbørse, mæns småjentane stellte te legestæue mæ dyr og fålk lagt a gran– ellår fåørekogle, og ståole og båor a pinne og bårk.

På ein åbning litt opp ifrå strånna rødda dei ståore gudane ein plass fårr foddballsparking. Plassen kalte dei "Sletta" – Då tåo dei mæ sæ sag og øks heimeni-frå fårr å kvitte sæ mæ tre og boske som va i veien. Detta likt' ikkje skæueiåren. Han kåmm steganes og va sinna og jage foddballsparkårane langt innøv' i skæuen. – Mæn ette ei stonn va dei tebage ijænn.

Luftfoto av Moseidmoen og Hunnsfoss Fabrikker 1946.

Foddballen dei sparka mæ, va som regel et gammelt sjinn fylt mæ avispa-
pir ellår klæsfiller. Bare ei sjella gång fekk ein av gudane ein årntli foddball te
jebursda'n. – De va stas! Dænn skolle foddballsarkårane vere veldi fårrsik-
tie mæ så dei konne ha 'an længe, sa dei. – Mæn håssen tru dykken de jekk ette
vært?

De va mange fine stie innøve i skauen, stie som va dekte mæ måse og bar-
nåle. Stiane va veldi gåoe å springe på, og somti så me none som trænte inn-
øve dær, none som sprang fårt. Og ein da så me ein sprintår som fåor som ein
vinn bårtøve. Dei ståore gudane sa 'an hette Håkon Tranberg og va dæn beste
sprintåren i heile lanne. De tykte me va rart og litt høgtideli, lissom.

Om vintåren va Fjåoren og elva langs strænnane nerøve islagte sånn at en
konne skeise dær en bada om sommåren. Då va de måoro å se ijænn dei stå-
ore steinane jænnom isen neri dær – dær en hadde stått i badebokse om somm-
åren.

Nå snøen la sæ, jekk de sjispår frå Nesådden øve te Måseilanne og innøve
i skauen. Ei gång imellom stellte dei ståore gudane te langrænn, mæ fine pre-
mie. – De va i dænn tia då Torleif Haug og Lars Bergendal va dei ståore sji-
navnane.

Og nå vintåren blei brennkall og elva fraus te mellom Revia og "Måonen"
og snøen va blitt høg, så me rænslane ette oterfameliene som hadde lekt sæ og
glidd på magen i skråninga ner imåod isen på hi sia. Dei va på jakt ette
småauren i dæn ståore råga som allri fraus te dær bonnvane frå Fjåoren blei
pressa opp måod gronnane nerenfårr. Strånna langsmæ dær kalte me "Strøy-
men".

"Strøymen" va badeplassen te dei som hadde rødda tomte og bygd sæ huse
på sydsia a skauen, dær me i da finne bebyggelsen frå før krigen. Somti møt-
tes ongene frå Nesane og ongene frå Måseimåonen dær og lekte og bada sam-
men. De va helst om sonda'ane nå fårrælrane hadde fri og konne vere mæ og
passe på. Mæn gudongane måtte som regel slåst litt fysst. Då va dei røe i fjæse
og veldi sinna. Mæn ette ei stonn råoa dei sæ. De jælpte godt å få sæ et bad då.
Og de va stas fårr Måseimåon-ongane å bli mæ ud i bådane som bannane frå
Nesane hadde rådd øve mæ. – Fålkane frå Måseimåon-sia hadde ikkje både i
Fjåoren. Mæn dei koste sæ li'væl. Fårr dei hadde mæ sæ niste. Og dei tennte
bål neri strånna og kåkte kaffi i ein gammel og kolsvart kaffikjele. Og dei
hadde mæ sæ kage au, "Tante Marias–kringle".

Nå dei måtte på do, så jekk dei stille opp i skauen te ein plass dær treane
ståo veldi tett sånn at dei konne jøyme sæ. Og dei som va mest reinslie, jekk
ner te strøymen ette på og vaska sæ. Vanne dær va gollreint, og alle som va
tyste, drakk a de. Og mannfålkane kydtte og sa at kaffi kåkt på vann ifrå Ståo-
råna va dæn beste kaffien i værden. Så låo dei litt. Og kvinnfålkane va bli'e og
bøy ront a dæn gåoslie maden dei hadde mæ, – bede mæ egg og ansjos, – møss-
mår ellår søltetøy.

Juletrepønt.

Av Olav Jortveit

Kan dykken minnes ”ænglehår”? – De va noe kvitt, sjananes og krølla ”hår” som dei brukte te juletrepønt føritia.

Vi klapper i hennene...

Dykken som va mæ på juletrifestane i Frikjørka ellår på ett ellår fleire a be-dehusane dønn gånge, minnes de sikkårt! – Ijallfall viss dykken va a dei som jekk arm i arm ront tree mæ kjæresten sin.

Arm-i-arm-folkane konne vere nesten bomsikre på å få ”ænglehår” potta ner onne sjurta ellår blusen bag i nakken. Og som regel va de ein misunneli gudonge som potta, – som jåore de i foll fart før ’an jøymte sæ – ellår spelte usjyldi mæ auane ner i sangbåga nå ”åffåre” snudde sæ ront.

Om ”ænglehår” nerøve ryggen klødde? – Ja, tænk de jåore de! Noe så inn-mari og langt hænn i veggane! Og sjæl om du bøyde dæ framøve og knepte opp sjurta ellår blusen sånn at kameraten din ellår vænninna di konne grave fram ”ænglehårane ” og hive dei tebage på juletregreina, så klødde de lige ubeskriveli. Fårr de hång allti ijænn litt ”ænglehår” i sjurte- ellår bluse-tøye. De hadde ein ualminneli ævne te å klåore sæ fast dær.

Nei, då va de no’ ant mæ dei koselie kårvane som me fletta a glanspapir. Ei juletrekårv va forma som et nydeli jærte mæ hånk i. Og hånka måtte vere lang og vi nåkk så en konne træ ’o inn på ei a dei små greinane på juletree. Og nå du så ei fin julegran mæ mange sånnone nydelie jærte på, så konne du ’kje ant enn å bli gla. Så fekk du varme følelse og bjønt’ å tænk på kjærlighed.

Mæn somti limte none et kårs a tåo papirstrimmel-bede framme på kårva. – Håffår dei jåore de, vett æ ’kje. Dei tykte væll de va fint. Ellår kårva blei kanskje meir kristeli då. – Ellår va de færre at detta va onne krigen, då fålk flest jekk mæ vonne følelse inni sæ? – De va mange som trøsta sæ te kårse i dønn tia!

Fårr de meste hadde fålk ei ståor og fin stjerne i tåppen a juletree. Og då va de greitt å konne sønge ”– og den må skinne, for den skal minne oss om vår Gud”.

Mæn somme hadde et ”spyd” a tønt glas mæ mange fine farve på tåppen a grana. De va håolt inni og hadde ein tud nedårst som du konne træ ner på tretåppen. None alvårliæ mænnelike sa at ”spyde” skolle minne om de spyde som blei ståkke inn i sia på Jesus då ’an hång på kårse. Mæn none andre fålk, som ikkje va så alvårliæ, sa de skolle minne åss om kjørketårne som strække sæ oppøve måod himmelen og Gud. Og de tru æ må vere rækti, fårr ”spyde” (ellår ”tårne”) hadde ein ronn kuppel midt på – sånnone som du kan se på mange kjørketårn i Sværje og mange andre plasse østøve. Og dærfårr æ æ sikkår på at dei mæ ”tårn” på tåppen a juletree sång ”*Du grønne, glitrende tre, God dag*” lige fræst som dei som hadde ei blank stjerne dær.

– Nåkk om de!

I dønn same sangen sønge me au ”*med julelys og og med norske flagg*”. De va ’kje så greitt mæ dei nårske flagane onne krigen, fårr tyskårane likt’ ikkje at norrmænnane feira noe som helst mæ de nårske flage. Mæn de ga dei fleste a åss blaffen i . Og dærfårr dråo me fram dei lange, tønne hyssingane mæ folllt a små nårske flag langsette og hængte dei opp på juletree så alle konne se dei.

Før me bjønt’ å sønge, tænnnte me mange små levanes lys som va festa ront-forbi på juletree. Lysane ståo oppi små lysestage a metall som på onnårsia hadde klybe som festa dei te greinane. D’æ nesten utruli at de ikkje blei fleire branne mæ sånn-none lys. Mæn me va veldi påpasseli sånn at lysane blei ståanes rætt opp-

Julegrønten ligge trygt i ei solid margarinkasse a tre frå før krigen.

ner så stearinen ikkje skolle drøppe fårr møe. Nå alle lysane va tænnte, hålt me verandre i hænnane og tosla i vei ront tree og song ”Glade jul”. De va dæn mest brukte julesangen i dænn tia.

Nå me va færie mæ å sønge, passa me nøye på å slukke lysane årtli.

Juletrepønten som småbånnane likte best, va dei ståore, blanke glas-kulane som du kunne få kjøpt i alle slags farve hos Andres Gonnårsen ellår på Kopra – ellår på alle dei andre butikkane i bygda.

Fårræsten, – dei små tykte au de va ståor stas mæ dei smellfine småfoglane som kjikka ner på dei ifrå greinane sine.

Både foglane og kulane va laga a tønt, tønt glas og jekk i sønn så altfårr lett nå menneskane mæ dei små hënnane strækte sæ ette dei fårr å ta dei ner te sæ.

Og ette som årane jekk, fårrsvant denna sjøvre juletrepønten frå dei nedårste greinane på tree, fårr onne krigen blei de slott mæ å lage han. Foglane og kulane som va ijænn hængte dei voksne heilt opp måod tåppen a tree. Nå måtte dei små bare se på dessa nydelie farvane. – Og de va dei flinke te.

Mæn så konne en ette vært få kjøpt kule som va lagt a papir ellår papp. Dei fleste va malt kvide og rolla i ein slags glittår som hadde festa sæ te malinga. Kulane va fine, dei. Og så jekk dei 'kje sønn fårrde om du klæmte på dei og dråo dei a greina. – Mæn dei va 'kje blanke og sjinanes. De va snakk om de me kalte kri-sevare – sånn som så møe ant i krigsårane. Småtassane nere på gålve tænkte at – jammænn va de godt å ha dei dærre andre oppi tåppen å stire på!

I de heile så va fålk veldi flinke te å skabe julehøgtie i døenna krisetia. Dei hadd' ikkje møe å ta a, mæn dei udnytta de dei hadde så langt ævnane og fantasin råkk. Og de va egenskabe som mange hadde, og som råkk utruli langt!

Minnes dykken fårræsten kræpp-papire, kansje? – Detta små-rynka elastiske papire som du fekk kjøpt i alle slags farve? Æ kan 'kje minnes at dær va rasjoningering på kræpp-papir døenn gånga? Mæn æ huske håssen jæntane og kvinnfålkane – ja, none gudonge og mannfålk au – fårma te lange girlandåre, elegante sløyfe, smellfine blomstår og foltt a andre slags pønteting a kræpp-papir.

Best a alt kjæm' æ i håg blomstårpåttane i vinnøyane heime. Vær jul og påske blei dei hylla inn i fine "kåbe" a røtt ellår gult kræpp-papir – ellår andre farve – mæ fint bølgenes mønstår oppe langs kanten lige onne dei grøne bla'ane. De va så nydeli atte!

Å tø bile

Av Olav Jortveit

Me sa bare Steinen. «Ska me opp te Steinen og tø bile?», sa me – Så råbte ein: «Fysste mann opp te Steinen», og så sprang me, – langs muren dær ele'trikår Gonnårsen hadde setta opp jære ront eiendommen sin, fårbi garasjen te Edvin og låven te Emil og opp bakken måod huse te Jakob Åsmonsen.

Dær lå Steinen, brei og ronn og jåorfast, og passeli høg te å sidde på. Fårr han va 'kje sånn ronn, som ei kule allså. Han hadde ei ståor og vi' sirkelflade som snudde røtt opp imåod himmelen, – som et digårt sæde, og sæde ronna fint a langs heile kanten.

Opp dær stimte gudeflåkken frå Revehåla. Me sjynta åss å finne plass på «Jakobs Stein» som va de meir åffisielle navne på Steinen. Så sadd me dær og dingla mæ beinane udøve kanten og glante spænt nerøve Ståorveien måod bu-

tikken te Siggur Eikenes – ellår oppøve måod slikkeri-fårrætninga te Åola Bakkan.

Me hadde alt bestæmt væm som skolle tø fysst, håssen rækkefya skolle vere. – Som regel va de dei støsste gudane som bjønte, og dei minste som måtte vænte te slotten. – Somti kâm dæn fysste bilen fært, somti måtte me vænte ei gåo stonn – og ikkje så sjella måtte me bie veldi længe, fært dær va ‘kje så mange bile i dæn tia, særli ikkje onne krigen.

Nå me hørte motordur, sadd me og nistirra nerøve ellår oppøve måod svingen. «Håssen ser ‘an ud, bilen som kjæme?» tænkte alle sammen. Viss de va ein fin bil, fært eksæmpel dæn nye dråsjå te Bjarne Nesheim, så blei han som ståo fært tur te å tø, håppanes gla. – Og dei andre va misunnelie heilt te de kâm ein ny bil. Dærimåod va de liden stas å få ein gammel «trø-fært». Då låo alle, onntatt éin. Mæn heldivis varte de ikkje længe, fært de va meir spennanes å vænte på neste bil. – Og dæn uheldie hadde allti ein kjangs seinåre.

Ikkje så sjella blei de altfært længe å vænte, særli fært dei minste. Då fant dei ståore på at me skolle reine mæ hestane au, – fært dær va mange heste i bygda på dænn tia.

Mæn de va ‘kje no’ måoro å tø ein gammel og magår gamp. – Då låo me au. – Og heldivis fanst dær mange slags heste au, både spræge og dåvne, nystrigla og sjoskete, lyse og mørke på led.

Særli spennanes va de mæ dei tyske hestane som de va mange a i Vennesla onne krigen. Me likt’ ikkje å tø dei digre «bryggehestane» akkorat, sjæl om dei va bomstærke. Fært dei va ju så seine a sæ, og dei konne bare håppe øve hindår som ikkje va kon none få desimetår høge. – Nei, de va ridehestane me helst ville ha, dei som konne svæve som ingenting øve dei høgaste hindårane nere i Neseveien. – Og mest a alt ville me ha Laban, dæn finaste og færtaste og kryaste hingsten a alle, mæ lys brunfarve øve heile kråppen og kvide «såkke» på dei lange beinane sine.

Jau, de va stas å tø Laban. Mæn mannen som sadd på ryggen te Laban, likte me ikkje. De va færtde han va sur og stræng og prekte skarpt og hart bestandi. Og så hadd’ ‘an allti svebe mæ sæ, og dæn brugt’ ‘an rætt som de va, ikkje på Laban så møe, mæn på heste som han tykte ikkje jåore som dei skolle.

Og ei gång så me han slåo ein liden julbeint tyskår som hette Klain. – Klain va snill. De konne me se på ‘an. Mæn han hadde allti så vont fært å få de te mæ hestan’ ‘an stellte.

Nei, mannen på ryggen te Laban konne me ikkje færrdra! – Han va visst ein høg åffisér, allti mæ finpossa klæe, nypossa ridestøvle og høg lue. Mæn han va stygg inni sæ og har’ i auane. – Ikkje rart at tyskårane tabte krigen mæ sånnone åffisere!

Ettevært som krigen varte, blei dei nårske bilane meir og meir stygge å se på, ikkje minst då dei fekk dei digre ve’gass-apperatane bagpå. Då va d’ikkje længår så måoro å tø bile. Og me gadd ikkje å tø dei tyske militærbilane som de va ein gåo del a på Ståorveien. – Kansje slotta me a’de me blei fært ståore te de au.

Mæn æ tru nåkk dei minste a Revehåla-gudane hålt på mæ tø-ing seinåre au,

sammen mæ none gude som va endå mindre og som æ ikkje kan minnes å hette fårr no’.

Fårræsten må æ fårtele at me somti tødde bile sammen mæ none a Vareheigudane som budde langs veien oppøve te Vareheia, -dæn veien som bjønte rætt på annre sia a Ståorveien frå dær Steinen lå. Me va ein gåo del isammen mæ dei gudane au!

Ellårs tykte me de va litt rart at ikkje jæntane brøy sæ no’ særli om å vere mæ på å tø bile. Fårr de va ‘kje så sjella at dei au samla sæ oppmæ «Jakobs Stein». Mæn dei hålt visst på mæ no’ leging, dei au.

Mæn me gudane brydd’ åss ikkje no’ særli om jæntane og de dei dreiv på mæ, – ikkje dæn gånge ijallfall!

Labr og suss

Av Olav Jortveit

«Til å gnage ben var jei nummer én», hermte min far allti nå Bestemåor kåm og spørte om me bannane hadde løst te å gnage bein nå ho og tante Magda skolle lage kalvesuss. Og så låo ‘an ein gåosli lattår, fårr beingnaging hadde han sjæl vore mæ på då ‘an va gudonge.

Og me bannane trång bare å gå none metår rætt øve veien -Neseveien – fårr å gnage bein, te dær bestemåor og dei budde. – Huse deiårs hette Såolbakken og lå dær Kirsti og Johan Øvland bu i da. De va et fint gammelt hus mæ Sørlands-stil. Dær va au et koseli udhus som hørte mæ, fårr egentli va Såolbakken ein liden går’. Og et bryggårhus mæ ein digår gammeldags bagaråmn og høg pibe bant sammen sædehuse og udhuse sånn at me fekk et heilt bygningskompleks a dei tri bygningane. Og frammenfårr bryggårhuse va dær ein brei pall a semænt ellår betång mæ tåo trappe – éi fårr fålk som kåm ifrå sædehuse og ei ann’ ei fårr kjrane som kåm frå fjøse. – Dær va så koseli at!

Mæn de va te kykkene me bannane tåo veien. Og då me kåm inn dær, ståo osen a nykåkt kalvekjødd imåod åss. De lokta så godt at me måtte svelje spytt rætt som de va så me ikkje skolle bjønn’ å sogle.

Mæn hær må æ ståppe litt, fårr me bannane visste ju på fårrhånn at de ville bli gnaging a bein hos Bestemåor dænna ettemiddaen. Me hadde då fydd mæ i de som sjedde udøve daen:

Tili på måræen kåm onkel Arne øve veien og inn på tuna heime. Dær prata han ei lida stonn mæ mi måor. – Så hænta han øks og nyslipt kniv, og då sjønte me at han skolle slakte kalven som just hadde kåmme te værden bårte hos bestemåor og dei. Frå vesjule vårt hænta ‘an ud sagekrakken som han stillte lagli te bårtmæ dæn lille bakken ner te jøsselkjellaren. Ette ei stonn kåm et par pøse mæ vann på plass sammen mæ et fad te å ha blåoe i. – Så jekk onkel Arne heim ijænn te fjøse deiårs og kåm snart tebage, beranes på dæn fine lille kalven.

Me bannane hadde alt vore inni fjøse hos Bestemåor fleira gånge og fått kal-

ven te å su på fingrane våre. Me hadde blitt gla' i 'an, og me tykte ju de va fælt de som skolle sje nå. Mæn me visste au at de ikkje kunne nytte å protestere, fårr detta va sånn som de skolle vere.

På kanten ner måod jøsselkjellaren stillte onkel Arne sæ skrævs øve kalven mæ øksa i neven. – Han strøyg og klappa kalven litt nerøve halsen og klødd' 'an et par gånge bag øyrane og i nakkehåla sånn at 'an skolle stå råoli. Så smalt økse-håmmåren i skallen på kalven – éi gång – brennfært og hart. Kalven såkk sammen mæ éi gång og blei ligganes å spradde mæ alle fire beinane mæns onkel Arne stakk 'an i halsen sånn at blåoe fåssa ud og øve i fade som ståo klart.

Me bannane va ganske fårrstøkte samtidi som me va veldi nysjærrie au, fårr kalven lå og spradda ei gåo stonn. «D' æ bare lemusa!», trøsta onkel Arne då, «Han kjænne ingen ting!» Så blei magehåla åbna mæ none farte snitt mæ dæn kvasse kniven, og då fekk me se alle dei rare tingane som finst inni ein kalveskrått: – tarme, levår, longe, jærte osv. – og fårrde de va ein studepåse som hadde blitt slakta, så va dær visst ein liden tissemann au ein plass, mæn detta prata værken me bannane ellår onkel Arne noe om, mæn me visste om de.

Mæ et godt tag i fram- og bagbeinane løfta onkel Arne kalveskråtten opp på sagekrakken, og så tåo 'an te mæ flåinga og vaskinga – og oppdelinga a kjødde. Innvållane blei ligganes å rænne a sæ i bakken ner te jøsselkjellaren. De som ikkje kunne bruges te mad, gravte onkel Arne ner seinare.

Væl inne i kjukkene, smøyg me åss udenom dæn svære brannlete katten som ikkje kunne fårdra bann.. Han lå bårtmæ komfyren og dåvna sæ. Så sa Bestemåor at me måtte sette åss bårt i låffstrappa. De va ei trapp som jekk rætt opp te låfte uden

”Heime” og Solbakken etter eit maleri av Alf Helge Vige, 1946.

sving ellår vinkel. Mæn trappa va ju 'kje så særli lang, færr de va lågt onne tage i sånnone gamle hus. – Så sadd me dær oppøve i trappa, mæ honsfæsspapir øve kneane så me ikkje skolle søle åss te, – mæns Bestemåor delte ud bein som ho hadde samla i ei balje. Og de jåor' 'o så rættfærdi som de konne gå an, færr alle ville ju helst ha de som me ligte best a alt – næmli dei håole beinane som va folle a mæry. – Mæn alle beinane va egentli gåoe, færr Bestemåor hadd' ikkje skrabt dei reine færr kjødd. Dær va nåkk å gnage på, og ette vært fylte me magane våre mæ kjødd, mæry og brosk, mæns tante Magda sveivte og sveivte på kjøddkvenna og Bestemåor fyllte fade og fårme mæ dæn oppmalte kjøddmassa blanna mæ karve og annre kryddår. Så hellt' 'o kjokk og glåoheid kjøddkraft øve. Dei ryganes karane blei te slott bårne ud i dei kjølie stauane dær kjøddmassa skolle størkne te suss.

Me bånne va nå mette og søvnie og kravla åss ner frå låffstrappa og takka færr maden. Veien va kårt heim, og dei minste blant åss va alt klare færr sænga.

Daen ettepå ståo de som regel ein asjett mæ et godt stykke suss på båore nå me skolle ede mårramad. – Dær ståo de og frista mæ solid kjøddmasse og gåosli labr som skalv nærvøst vær gång me donka litt bårti båore.

Mæn de meste a kalvesussen frakta dei opp te butikkane, te Andres Gonnårsen ellår Åola Bakken – ellår «Kopra» (Kooperativet el. Samvirkelaget) ude i Graslia. Dær kallte di sussen færr «Salve-suss» a-de min bestefar hette Salve. – Og så vidt æ vette, så va Salve-sussen populær.

Å lystre ål

Av Olav Jortveit

Me brugt' å dra ud tili om mårraen ein da i slotten a juli ellår bjønnelsen a august. – Et lystår ser ud som ein ståor og brei gaffel mæ måodhage på vært tinn. De ståo oppette veggen i vesjule mæ tinnane opp så dei ikkje skolle bli udskjæmte. Me hænta de dær, og bråoren min kjænte på tinnane mæ tommelen om dei va spisse. Så jekk me ner Rabane te elva. Dær lå eiga og vænta.

Me rådde oppøve elva måod Nesådden. – Dær æ som regel lide vann i åna på dønn tia a åre, og udenfærr Gosta og Gåtfræd i Nesane og øve te Måseilanne æ dær gront mæ stein– ellår sannbonn, og hær og dær doske mæ ålegras. Strøyen æ 'kje stærk nå elva æ så lida, mæn han fære ålegrase te å bølge frå sie te sie mæ mjuge og fine bevegelse. – På dønnæ tia a åre æ ålen allti på vandring nerøve elva.

Nerenfærr Nesådden rænne elva måod øst, og på stille såoldæ stænne ålen hær og nyde live i mårratimane mæns såola sænne lys og varme nerøve dei østvænte gronnane.

Ålane æ 'kje vanskelie å se. De stærke såollyse fære dei te å lyse gråkvide på gronn a alt slye som kråppane deiårs æ dekt a. Og heile tia snu dei måod strøyen og bevege spåoren fårsikti færr å hålle sæ på plass.

Og me kãm på dei bagenifrå. Æ rådde, og bråoren min ståo framme i spissen a eiga klar mæ lyståre. Æ rådde fårrsikti. Dyppa årane lydlaust i vanne fårr vært tag.

«Stans!» viska bråoren min, «håll an dær!» Så stakk ‘an lyståre lydlaust nerøve og framøve i strøyen. Så kãm et kvasst rykk i båden, og mæ et spænt flir og lysanes aue dråo ‘an lyståre opp mæ ein sprællanes ål mellom tinnane. Han setta lyståre måod bonnen a eiga, trødde på ålen mæ begge beinane, ett på vær sie a lyståre, og rykkte te. Dær lå ålen og krælte. Bråoren min tåo åletage på ‘an, dråo fram tållekniven og kotta ‘an tværs jænnom nakkebeine sånn at ‘an bjønt’ å blø. Så sleppt ‘an ‘an. Mæn han krælte længe ettepå. Før me nådde opp te Nesådden, hadd’ æ syv annre åle au krælanes ront dei bare beinane mine. Fy te grisen så spænnanes de va!

De ttæ va onne krigen. Me åd ål somti, sjæl om me ikkje va særli gla i ‘an. Han lingna fårr møe på årm.. – Då kjørte me ein spigår jænnom haue på ‘an og festa han te låveveggen. Så skar me mæ tållekniven ront mæ halsen og nakken, tåo tag mæ kniven og dråo sjinne nerøve, og dær hång dæn sjinnlause ålen og lyste mæ de kvide kjødde sitt.

Så kotta Mamma han opp i bede på 3-4 sentimetår og la dei i steigepanna. Ålen va så feid at ho nesten ikkje trång å ha smør i panna fysst. Ålefeitte va blankt og fint. De smagte godt sammen mæ potetse og gulrødde. Mæn li’væll!

Fårr de meste kåkte Mamma ålen te hønane. Dei likt’ ‘an ijallfall!

Ho som steigte ålen og kågte potetsane og gulrøddane.